

"מורנו" להחזיר עטרה ליושנה סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

הלכות שמיטה

השפעת קניין נכרי בארץ ישראל על מצוות השמיטה

יחידה מספר 20

ביחידה הקודמת עסקנו בהצעה אחת לניהול יבול השביעית במערך ארצי – אוצר בית הדין. ביחידה זו נעבור להצעה אחרת, המנסה לעקוף את איסורי השביעית. הרעיון הוא למכור את הקרקע לנכרי, ובכך להפקיע את קדושתה, או לכל הפחות את קדושת הפירות. בכדי לעמוד על הצעה זו, צריכים לברר שני צדדים: האם זה עובד, והאם זה מותר. עלינו לברר מספר דברים:

- האם בעלות הנכרי על הקרקע מפקיעה את קדושת הפירות?
- האם בעלות הנכרי על הקרקע מפקיעה את קדושת הקרקע עצמה, ומתירה לישראל לעבוד בה?
- האם מותר למכור קרקעות לנכרי?

ביחידה זו נתמקד בשתי השאלות הראשונות.

קניין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מדי מעשר

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף מז עמוד א

אמר רבה: אף על פי שאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שנאמר: 'כי לי הארץ' - לי קדושת הארץ, אבל יש קנין לגוי בארץ ישראל לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: 'השמים שמים לד', והארץ נתן לבני אדם'. ורבי אלעזר אומר: אף על פי שיש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שנאמר: 'דגנך' - ולא דגן גוי, אבל אין קנין לגוי בארץ ישראל לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: 'להי הארץ'. במאי קמיפלגי? מר סבר: דגנך - ולא דגן גוי; ומר סבר: דיגונך - ולא דיגון גוי.

לצורך סוגייתנו לא נעמיק בשאלה אם יש לנכרי קניין בארץ ישראל לעשות בה כרצונו. אך ראוי לציין שלפי רבי אלעזר ארץ ישראל שמורה לעם ישראל, תמיד ולעולם. החיבור בין הקב"ה, ארץ ישראל ועם ישראל לעולם לא מתנתק, גם אם לנכרי יש אפשרות שימוש בארץ ישראל לתקופה מסוימת.

❖ הרחבות – השפעת המחלוקת אם יש לנכרי קניין לחפור בארץ על דרכי הלימוד של האמוראים

אנו מתמקדים בשאלה אם קניינו של הנכרי מפקיע מדי מעשר.

רבה אומר שקדושת הארץ נותרת בידי הקב"ה, תמיד.

רבי אלעזר דורש ביחס לתרומות ומעשרות "דגנך ולא דגן גוי". לכן הגמרא חזרת ושואלת מהי דעת רבה על הדיגון, ועונה – ולא דיגון גוי. כלומר – דגנך חייב ללמד משהו. רבי אלעזר אומר שזה מלמד שכל דגן שגדל בבעלות הגוי אינו חייב במעשרות. רבה לומד שהמירוח קובע, "ולא דיגון". כך משמע מדברי רש"י:

רש"י מסכת גיטין דף מז עמוד א

דיגונך ולא דיגון של עובד כוכבים - שאם מירוח עובד כוכבים והן שלו בשעת מירוח, שהוא גמר מלאכתו למעשר, מירוח העובד כוכבים פוטר, ואפילו לקחן מישראל בשבולין. אבל אם הגדילו בקרקע העובד כוכבים ולקחן ישראל בשבולין ומירוחן חייבין במעשר דקרקע ארץ ישראל ביד עובדי כוכבים לא הופקעה קדושתה

מדברי רש"י משמע שהמחלוקת היא אם הבעלות על הקרקע קובעת או שהדיגון (גמר המלאכה) קובע. מסוף דבריו משמע שלפי רבי אלעזר ההפקעה תקרה כבר בשלב הצמיחה, ואילו לפי רבה אין הפקעה בשלב הצמיחה, אלא רק בגמר המלאכה. הערה זו תהיה משמעותית בהמשך, שכן קדושת השביעית חלה על הפירות בעת גדילתם, וגמר מלאכתם אינו משפיע על הקדושה שבפירות.

ברם, מדברי רש"י משמע שהמחלוקת היא גם להיפך. רש"י מדגיש שלפי רבה "מירוח העובד כוכבים פוטרן", בכל מקרה ובכל מצב. משמע שלפי רבי אלעזר, הדורש "ולא דגן גוי", הדיגון אינו פוטר, אלא רק הגדילה. בעלי התוספות תמהים על כך: וכי כאן המחלוקת הרחבה על פטור דיגון הנכרי המופיע ברחבי הלכות תרומות ומעשרות?

תוספות מסכת גיטין דף מז עמוד א

נראה דרבה ורבי אלעזר אתו ככולי עלמא, ודריש נמי רבי אלעזר 'דיגונך ולא דיגון עובד כוכבים', מדכתיב 'דגנך ולא כתיב 'תבואתך' דאי הוה כתיב 'תבואתך' הוה דרשינן שפיר נמי 'תבואתך ולא תבואת עובד כוכבים', ומכל מקום דריש נמי 'דגנך ולא דגן עובד כוכבים' מדלא כתיב 'דיגונך' בהדיא

כלומר – לפי רבה רק המירווח קובע. הארץ קדושה בכל מקרה. לפי רבי אלעזר יש שתי נקודות של פטור: מה שגדל בקרקע של נכרי גדל בקרקע ללא קדושה; ומה שהתמרח ביד נכרי פטור אף הוא.

הרב טיקוצ'ינסקי מסביר את המחלוקת:

ספר השמיטה עמוד פה

הפולגתא של רבה ורבי אלעזר היא במהות קדושת הארץ, אם קדושתה קשורה בישיבת ישראל עליה, או אפילו באדמה שנמכרה לנכרי: רבה סבירא ליה שאפילו מכר ישראל קרקע לנכרי לא נפקעה קדושתה, דהקדושה איננה קשורה בישיבת ישראל על האדמה, דאין קנין נכרי מפקיע קדושה (זולת קניין הממון שיש לנכרי לחפור בה וכו'). ואילו רבי אלעזר סבירא ליה שקדושת הארץ תלויה בישיבת ישראל על האדמה, וכדכתיב 'וירשתה וישבת בה' ... וכשמכר ישראל לנכרי מאדמתו פקעה קדושתה כל הזמן שהיא ברשות הנכרי, וכשחזר הישראל וקנאה שוב חזרה לקדושתה, ולכן אומר רבי אלעזר 'יש קנין לנכרי להפקיע קדושה' לזמן שיצאה הקרקע מרשות ישראל

החזון איש מסרב לקבל את הדברים. הוא אומר שלא יתכן שרבי אלעזר יאמר שיש לנכרי קניין להפקיע את קדושת הארץ! הוא הופך את הסוגיה, ואומר שעיקר הדיון בסוגיה הוא סביב הלימוד של "דיגונך" ולא דיגון נכרי, דיון המבוסס על הלכות התלויות בקטיף הפירות, לא הלכות החלות כבר בקרקע:

חזון איש שביעית סימן א אות ב - ג

הא דאמר רבי אלעזר "יש קנין להפקיע ממעשר", אין רצונו לומר דנפקע קדושת הארץ, דאם כן כי הדר לקחה ישראל מידו נמי פטורה אלא טעמא דמאן דאמר יש קניין מקרא ד'דיגונך ולא דגן נכרי', והיינו מפני שהקרקע של נכרי מגדלת את התבואה והוא לאו בר חיוב תרומה, לא רמי מצוות תרומה על תבואה זו ... ודווקא לענין תרומות ומעשרות ובכורים דמצות ניהו גידול גוי פוטר, אבל לענין ערלה וכלאים דאיסורי ניהו, בכל מקום שהן גדילין אסורין

❖ הרחבות – כיצד הפיכת הסוגיה משפיעה על הלכות חדש בחוץ לארץ

ואף הרב טיקוצ'ינסקי חזר בו ומקבל את דברי החזון איש:

ספר השמיטה עמוד פז

דעת רבי אלעזר הפוטר תבואת נכרי ממעשר זהו לא משום שנפקעה קדושה, אלא משום דמפורש מיעוט הקרא "דגנך" ולא דגן נכרי ... לפי זה יש לומר שגם רבי אלעזר סובר שאין קניין לנכרי להפקיע קדושה, לא מהפירות ולא מהקרקע ... וכל מחלוקתם היא רק בנוגע למעשר ... ממילא בכל מילי שאין שם מיעוט, כגון שביעית, גם בתבואת הנכרי יש קדושה ... יוצא מזה שלא רק אליבא דרבה אין קניין, אלא אפילו אליבא דרבי אלעזר האומר "יש קניין", אין זה אלא לגבי מעשר, ואילו לגבי שאר דברים, כגון שביעית, גם לרבי אלעזר אין קניין נכרי מפקיע

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם פוסק בניסוח מעניין:

רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה י

גוי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד, אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לגוי מעולם

הנכרי אינו מפקיע את הקרקע מקדושתה ומצוותיה. אך הרמב"ם מפרט את הנפקא מינה: כאשר ישראל קונה את הקרקע בחזרה מהנכרי, קרקע זו חייבת במצוות התלויות בארץ. פסיקה זו מעלה שאלה קריטיות: מהו דין היבול בשעה שהקרקע ביד הנכרי?

מוקדם יותר בפרק הרמב"ם פוסק:

רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה ה

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה ראשונה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא

יש מקום להבין שפסיקת הרמב"ם בהלכה י' ממשיכה את דבריו בהלכה ה'. מכיוון שהקדושה השנייה עומדת לעולם, קניין של נכרי אינו מפקיע את הקדושה הזו. ברם, יתכן ודברי הרמב"ם היו נכונים גם על הקדושה הראשונה: אמנם קדושה זו חלה על ידי כיבוש, ולכן כיבוש הנכרים מפקיע את הקדושה הזו. אך קניין של נכרי פרטי אינו מפקיע את הקדושה.

ואחרי כל זאת, השאלה, לכאורה, במקומה עומדת:

הרמב"ם מפרט מהו הדין כאשר ישראל קונה את הקרקע בחזרה מהנכרי. מדוע? האם זה המשך להלכה ה', והרמב"ם מסביר איזה סוג קניין דורש הקדושה חדשה? או שהרמב"ם סובר שכל עוד הקרקע ביד הנכרי היא איננה בקדושתה?

רדב"ז הלכות תרומות פרק א הלכה י

מה שכתב רבינו 'לפיכך אם חזר ולקחה', לאו למימרא שאם לקח הפירות לא יתחייב מן התורה ... אלא בא לומר שאפילו לקח הקרקע לא הוי כיבוש יחיד, ויהיה פטור מן התורה, אלא חייב בכל מן התורה, ואין יכול לומר 'אני בא מכח העכו"ם שהרי קנה את הקרקע'

הרדב"ז פוסק שהקרקע עומדת בקדושתה גם בהיותה תחת יד הנכרי.

הכסף משנה מקשה: יש כמה ראיות שהמצוות התלויות בארץ אינן חלות על קרקע בארץ ישראל הנמצאת בבעלות של נכרי. מדוע, אם כן, פוסק הרמב"ם שקדושת הארץ עומדת בעינה?

כסף משנה הלכות תרומות פרק א הלכה י

אף על גב דבכמה משניות מסדר זרעים ומקומות אחרים משמע דיש קניין לעכו"ם :

1. לא קיימא לן כוותייהו
 2. אי נמי : דהתם בשלא חזר ולקחה ממנו ישראל, ורבינו מייירי בשחזר ולקחה ממנו ישראל, כמבואר בדבריו
- לפי ההסבר הראשון עולה שקניין הנכרי אינו משפיע על החיוב במצוות, כלל. לפי ההסבר השני משמע אחרת. משמע שאכן, כל עוד הקרקע עומדת ביד הנכרי, מצוות התלויות בארץ אינן חלות על יבולה. הדיון אם יש לנכרי קניין להפקיע את המצוות התלויות בארץ שואל מהו הדין כאשר ישראל קונה את הקרקע בחזרה. אך בהיות הקרקע ביד הנכרי, אין חולק שהמצוות התלויות בארץ אינן חלות עליה!

בהקשר של הלכות שביעית הרמב"ם מזכיר את הדין של קרקע בבעלותו של נכרי בהקשר של ספיחים בלבד:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה כט

עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל זרעה בשביעית פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם

ביחידה 14 למדנו שגזירת ספיחים אינה חלה על כל קרקע בה אין חשש שיעברו על האיסור. אין זה מפתיע שגם קרקע הנכרי אינה כלולה באיסור ספיחים, מתוך הנחה שאין זה סביר שישראל יזרע בקרקע של נכרי (שימו לב: בהמשך נראה שכיום הנחה זו אינה פשוטה כלל).

לכאורה מהלכה זו ניתן להוכיח שההצעה השנייה של הכסף משנה איננה נכונה. בכסף משנה בהסברו השני מציע שמוסכם שכל אימת שהקרקע בבעלות הנכרי הלכות השמיטה אינן חלות עליה. לפי הבנה זו יש להתייחס לקרקע הנכרי כקרקע חוץ לארץ. המשמעות תהיה שאין איסור ספיחים בגלל שאין זו קרקע שחלות עליה איסורי השביעית השונים. אין צורך להצדיק את ההיתר בכך שהנכרי אינו מצווה!

ספר כפתור ופרח פרק מז

אם כן היה בא מטעם יש קניין, ואם הוא כן לא היה צריך ז"ל לזכרון ספיחין! ומה שכתב ז"ל פה שלא גזרו על הספיחין וכו' ודאי הוא שספיחי ישראל ... אסורין משום גזרה, אבל לזרוע אסור מן התורה, והגוים אינם מצווין על השביעית, ומשום הכי אין לנו לגזור עליהם ולאסור ספיחיהן. אבל מה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ

וקדושתה לא הופקע אותו איסור בקניינו, מטעם שאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר ושביעית, שהרי אינם חייבין במעשר, ואפילו הכי פירותיהן חייבין הם, הכי נמי אינם חייבין בשביעית. אבל בפירותיהן נוהג שביעית מתוך כך הכפתור ופרח מסיק שהרמב"ם סובר שקניינו של הנכרי אינו משפיע על המצוות התלויות בארץ, כלל.

אך הכסף משנה מכריע כאפשרות השנייה, וחולק על הכפתור ופרח:

כסף משנה הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כט

מה שכתב (הכפתור ופרח) לא נפקע אותו איסור בקניינו מטעם שאין קניין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר ושביעית, אשתמיטתיה מה שכתב רבינו בפ"א מהלכות תרומות שמה שאמרו אין קנין לעכו"ם בארץ להפקיע מן המצוות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם אבל בעודה ביד עכו"ם מופקעת היא. ומה שפירותיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דווקא ... אילו היה יורד לסוף דעת רבינו לא היה כותב כן, שמה שכתב רבינו 'ולא גזרו על הספיחים' ... משום דאיכא לאקשויי אהא: אף על פי שלא נעבדה על ידי ישראל היה לנו לאסרה דלא גריעי מספיחים שלא עובדו על ידי ישראל ואפילו הכי אסורים! לכך תירץ: אילו היו הספיחים אסורים מן הדין, היה כדברך, אבל מאחר שהספיחים אינם אסורים אלא משום שמא יזרע, ובעכו"ם לא שייך לגזור שמא יזרעו, שהרי אינם מצווים על השביעית, הילכך ליכא קושיא מספיחים ומעתה אין שום פקפוק בדברי רבינו

המהרי"ט דוחה את דברי הכסף משנה:

שו"ת מהרי"ט חלק א סימן מג

בהלכות שמטה פרק ד' כתב "עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה מותרים שלא גזרו על הספיחים אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינם מצווים על השביעית שנגזר עליהם" והתם בקרקע שביד העכו"ם מיירי, אף על פי כן הוצרך לומר דליכא למגזר בהו לפי שאינם מצווין. ואם איתא, אפילו היו מצווין אין בדבר איסור ספיחין אלא כספיחים שגדלו בחוץ לארץ! ולא עוד אלא אפילו ישראל היה יכול לחרוש ולזרוע באותה שדה הואיל ויש לו קנין והיא מופקעת בידו!

וראיתי להרב מהרי"ט קארו ז"ל שכתב שם דהא דאמר 'לפי שלא גזרו על הספיחין' לא בא לתת טעם להיתר הפירות, אלא משום דאיכא לאקשויי דלא גרע מספיחין ודבריו איני מכיר, דוודאי גריעי טובא! דספיחין בקרקע ישראל גדלי שהוא קדוש בקדושת הארץ, אבל הני בשל עכו"ם גדלי, שהופקעה קדושתה אצלו, הואיל ויש לו קנין, ולא היה צריך לתת טעם לפי שהגויים אינם מצווין!

הכסף משנה אומר שהיה מקום לחשוב שהספיחים הגדלים בקרקע של נכרי אסורים, שהרי הספיחים אסורים גם אם גדלו מעצמם. המהרי"ט דוחה את הטענה: זה נכון על ספיחים שגדלו בארץ. אך אם אנו מגדירים את הספיחים שגדלו אצל הנכרי כספיחים שגדלו בחוץ לארץ, אין שום מקום להשוות בין הספיחים הללו לבין ספיחים שגדלו בארץ, בין על ידי ישראל ובין שגדלו בכוחות עצמם. מה סובר הכסף משנה? נראה שכוונתו היא זאת: נכון שכל עוד קרקע זו בבעלותו של הנכרי, קדושת השביעית מופקעת ממנה. אך אילו ישראל יקנה את הקרקע הזאת, ויגדלו בה ספיחים, ספיחים אלו ייאסרו, למרות שישראל לא זרע אותם. לכן היה מקום לאסור את כל הספיחים, גם אלו שגדלו ברשות הנכרי, למרות שמצד הדין הם נחשבים כאילו גדלו בחו"ל.

מחלוקת זו, בין הכסף משנה לבין המהרי"ט ואביו, המבי"ט, עומדת במרכז כל הדיונים על היתר המכירה. הרב יוסף קארו פוסק שבעלות הנכרי על הקרקע פוטרת מחובות ואיסורי השביעית. המבי"ט והמהרי"ט חולקים על דבריו, וסוברים שקדושת הארץ עומדת במקומה.

בשו"ת של הרב יוסף קארו, אבקת רוכל, הוא ממשיך להתווכח עם דבריהם:

שו"ת אבקת רוכל סימן כד

החכם רבי משה נר"ו {המבי"ט} הניח דברי בעל הספר (כפתור ופרח) ותפס דברי הגה"ה שאמרה שמה שהוא אסור מן התורה מפני שבת הארץ וקדושתה לא הופקעה בקניין הגוי, וכתב שהוא הלכתא בטעמא. ואיני רואה טעם בסברא זו מבזו, דאיכא למימר דבמחלוקת שנויה נחלקו: דמר סבר יש קנין לגוי להפקיע בשביעית ומר סבר אין לו קנין לכך.... ועוד שהרמב"ם מפרש שמה שאמרו אין קנין לגוי בארץ להפקיע מן המצוות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד, אלא הרי היא כאלו לא נמכרה לגוי מעולם. אבל כמו זה ביד גוי מופקעת היא, ומה שפירותיה חייבים במעשר אינו אלא בשמירחם ישראל דוקא.

המהרי"ט מביא ראיות רבות לדבריו. נלמד כמה מהם העולים מדברי הרמב"ם. נשוב להלכה הבסיסית ברמב"ם. בסוף אותה הלכה נאמר שסוריא (אזורי עבר הירדן שכבש דוד המלך בשעתו, חז"ל תיקנו שכאשר ישראל יושבים שם יהיה חייב במצוות התלויות בארץ, מדרבנן) שונה מארץ ישראל מבחינה זו:

רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה י

עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה ... ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר.

בהמשך הפרק הרמב"ם מבאר:

רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה יז

ישראל שהיה אריס לעכו"ם בסוריא, פירותיו פטורין מן המעשרות לפי שאין לו בגוף הקרקע כלום, ויש לעכו"ם קנין בסוריא להפקיע מן המעשרות

ישראל עובד אצל נכרי בסוריא, מכיוון שלנכרי יש קניין בקרקע להפקיע מן המעשרות, היבול שמצמיח ישראל אינו חייב במעשרות.

משמע שבמקרה המקביל, בו לנכרי יש קרקע בארץ ישראל וישראל עובד בה ומצמיח את פירותיה, פירות אלו יהיו חייבים במעשרות!

לכאורה זה נוגד את דברי הכסף משנה. לפי הכסף משנה, כל עוד שדה בארץ ישראל קנויה לנכרי לכאורה פירותיה פטורים ממצוות התלויות בארץ. רק כאשר ישראל יקנה את הקרקע בחזרה ממנו יחזרו אליה דיני המצוות התלויות בארץ!

ראיה נוספת ניתן להביא מהסוגיה עצמה:

בסוגיה מובאות שתי מחלוקות אמוראים אודות קניינו של הנכרי. האם קניינו מפקיע מקדושת הארץ, והאם קניינו מאפשר לו לעשות בקרקע כרצונו. ודאי שהמחלוקת על השימוש בקרקע מדברת על דין הקרקע בהיותו תחת יד הנכרי. לכאורה מתבקש הוא שגם המחלוקת אודות הפקעת קדושת הארץ היא בהיות הארץ תחת יד הנכרי, ולא בשאלה מה דין הארץ כאשר היא שבה לידי ישראל. המהרי"ט מקשה את הקושיות הללו וקושיות נוספות על הכסף משנה:

שו"ת מהרי"ט חלק א סימן מן

הרב (יוסף קארו) ז"ל תקע עצמו בלשון הרמב"ם ז"ל שכתב בתחלת הלכות תרומות "נכרי שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצוות וכו' לפיכך אם חזר ישראל וקנאה אינה ככיבוש יחיד" וכו', ומשמע לי שלא אמר הרב שאין קניין לנכרי בארץ ישראל אלא לעניין זה שאם חזר ולקחה ממנו, אבל כל זמן שהיא ביד הנכרי מופקעת היא ... שסברת הרב דלא נחלקו אי יש קנין או אין קנין אלא בשחזר ישראל ולקחה הקרקע מן הנכרי, אבל אם עדיין הקרקע ביד הנכרי מודה דיש לו קניין.

ותימה גדול הוא, דכל הסוגיות מוכחי להדיא דהא דאמרינן 'אין קנין' מיירי אף כשהקרקע ביד הנכרי! ותו מדקאמר "אבל יש כאן קנין לנכרי בא"י לחפור בה בורות שיחין ומערות" משמע הא לשאר מילי אין לו קנין, אף על פי שעדיין שרויים בידו דומיא דחפירת בורות!

המהרי"ט מקשה מהסוגיה: המחלוקת המקבילה היא מחלוקת אם מותר לנכרי לחפור בורות בקרקע. כמובן שהדיון הוא בשאלה אם מותר לנכרי לחפור בורות בעודה בידו. אם כן, המחלוקת המקבילה, אם קניינו של הנכרי מפקיע את הקדושה, מתייחס לשאלה אם קניינו מפקיע בעודה בידו!

על שאלה זו ניתן להשיב: נכרי קונה קרקע. לקניין מיד יש השפעות הלכתיות. השאלה אם מותר לנכרי לחפור בקרקע רלוונטית מיד, ואילו השאלה אם קניין זה הפקיע את קדושת הקרקע כליל תהיה רלוונטית מאוחר יותר. אך אם קניין זה מפקיע את הקדושה, היא פוקעת ברגע הקניין (גם אם משמעותה תהיה רלוונטית אלינו רק מאוחר יותר).

... והלא מדברי הרב עצמו הוא מוכרח בכמה מקומות! חדא: ממה שכתב "ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות מן השביעית", ואם מה שכתב הרב דאין קנין בארץ ישראל אינו אלא דווקא לעניין אם חזר ישראל וקנאה ממנו, דלא הוי ככיבוש יחיד, מה זה שמחלק בסוריא שיש שם לעכו"ם קנין כשקנאה ישראל, והוא כבוש יחיד, הא מעיקרא נמי כבוש יחיד הווי

... עוד כתב בסמוך "ישראל שהיה אריס לעכו"ם בסוריא פירותיו פטורין מן המעשר לפי שאין לו בגוף הקרקע כלום, ויש לעכו"ם קנין בסוריא להפקיע מן המעשר" אלמא בארץ ישראל חייבים אף על פי שאין לו לאריס ישראל בגוף הקרקע כלום, משום דאין קנין לעכו"ם בארץ ישראל!

לכאורה עולה שמהסוגיות משמע יותר כדברי המהרי"ט. אך לשון הרמב"ם נותרת קשה. מדוע הרמב"ם אומר ששאלת קניין הנכרי להפקיע מקדושת הארץ משפיעה על הקנייה בחזרה, ולא בשעת הקניין? על כך עונה המהרי"ט:

הדבר ברור שהרב ז"ל הוצרך לכתוב כן, בין לעניין מעשרות בין לעניין שביעית, דלענין מעשרות: אם לא שחזר ולקחה הקרקע ממנו, אף על פי שנמרחו ביד ישראל, שהוא חייב לעשר, מכל מקום מעשרן והן שלו, דאתי מכח גברא דלא מצי לאשתעויי דינא בהדיה

המהרי"ט מסביר שגם אחרי שנכריע שקניין הנכרי אינו מפקיע את הקדושה, הכהן עדיין אינו מקבל תרומות מפירות שישראל קנה מנכרי (ומירח). מדוע? הדברים מעט מורכבים. עיקרם שיש עיקרון של המגע בין חושן משפט והלכות מתנות כהונה שמייצר מצב בו הכהן אינו יכול לתבוע את תרומותיו. אך הפטור הוא טכני, ואינו נובע מחוסר בקדושת הפירות. ישראל קנה את הפירות מהנכרי. כל עוד הם היו אצל הנכרי, לכהן לא הייתה יכולת משפטית לתבוע ממנו את תרומותיו. כאשר ישראל קנה אותם ממנו, הוא לא קנה אותם כדי לאפשר לכהן לקחת אותם ממנו. לכן אם הכהן רוצה את תרומותיו, עליו להשיב לישראל את מה שהוא שילם על הפירות הללו.

הדבר המרכזי שהמהרי"ט מבקש להעלות הוא שהפירות חייבים במצוות התלויות בארץ, ואף על פי כן הכהן לא יקבל את תרומותיו, מסיבות טכניות.

המחלוקת בהבנת הרמב"ם משתקפת במחלוקת נוספת, מקבילה, בהבנת דבריו:

רמב"ם הלכות ביכורים פרק ב הלכה טו

המוכר שדהו לעכו"ם וחזר ולקחה ממנו הרי זה מביא ממנה בכורים מן התורה, שאינה נפקעת מן המצווה בקנין העכו"ם כמו שביארנו. +/השגת הראב"ד/ המוכר שדהו לעכו"ם וכו'. א"א אף על פי שבכרו ברשות העכו"ם. +

מדוע הרמב"ם מתייחס בדווקא למצב בו ישראל חזר וקנה את הקרקע מן הנכרי?

ר"י קורקוס הלכות ביכורים פרק ב הלכה טו

נראה דרבינו לטעמיה אזיל, שהוא מפרש מה שאמרו 'אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע' היינו אם חזר ישראל וקנה השדה ולכך כתב כאן 'וחזר ולקחה ממנו', דסובר רבינו דברייתא בהכי מיירי, וכשבכרו ברשות הגוי אפשר דדמי לפירות שנתמרחו ברשות הגוי, אין ישראל הקונה חייב

המהרי"ט קורקוס מסביר את הרמב"ם כדברי הרב יוסף קארו. הרמב"ם מתייחס בדווקא למצב בו ישראל קנה את הקרקע בחזרה מכיוון שבעודה ביד הנכרי אין חולק שהקרקע מופקעת ממצוות התלויות בארץ. המחלוקת היא רק אם רכישה בחזרה מהנכרי משיבה את הקדושה. הרמב"ם פוסק שקניין ישראל משיב את הקדושה ומחייב במצווה. אך בהיותה בידי הנכרי אין חידוש בכך שהיא פטורה מהמצוות התלויות בארץ! הרדב"ז, לעומת זאת, מבאר כדברי המבי"ט והמהרי"ט. בהתאם לכך הוא מסביר שהראב"ד והרמב"ם מסכימים. הראב"ד אומר שלמרות שהפירות ביכרו ביד הנכרי, הם חייבים בביכורים. כלומר, למרות שהשלב המשפיע על חיוב המצווה התלויה בארץ אירע אצל הנכרי, הפירות חייבים במצווה:

רדב"ז הלכות ביכורים פרק ב הלכה טו

מבואר שאין קנין לעכו"ם להפקיע מן המעשרות ... וכתב הראב"ד אעפ"י שבכרו ברשות העכו"ם שלא תאמר כיון שבכרו ברשות העכו"ם כבר נפטרו, וכן דעת רבינו, דכיוון שלא נפקעה בהיותה ביד העכו"ם הואיל וחזר ולקחה ממנו הוי כאילו גדל הכל ברשות ישראל

❖ **הרחבות – העמקה בביאורו של הגר"ח מבריסק את דברי הרמב"ם בהלכות ביכורים**

לסיכום הדברים עד כה:

במסכת גיטין (דף מז ע"א) מובאת מחלוקת אם יש לנכרי קניין בארץ ישראל להפקיע מדי מעשר.

הרמב"ם פוסק הלכה בהקשר זה בשלושה מקומות:

בהלכות תרומות הוא פוסק שקניין הנכרי אינו מפקיע את הקרקע מקדושתה לעניין זה שאם ישראל קונה את הקרקע בחזרה מן הנכרי, היא מחויבת במצוות התלויות בארץ.

בהלכות שביעית הוא פוסק שחז"ל לא גזרו איסור ספיחים על ספיחים שגדלו בשדה הנכרי.

בהלכות ביכורים הרמב"ם פוסק שאם ישראל חזר ולקח קרקע מנכרי, היא מתחייבת בביכורים.

הרב יוסף קארו (בכסף משנה ובאבקת רוכל) מסיק מדרך פסיקתו בהלכות תרומות וביכורים שהרמב"ם סובר שאין חולק שכאשר הקרקע ביד הנכרי היא איננה בקדושתה. המחלוקת היא רק בשאלה מהו הדין אחרי שישראל קונה את הקרקע בחזרה, האם היא שבה ומתחייבת במצוות התלויות בארץ, או לא. כדבריו עולה גם מהמהר"י קורקוס. לגבי פסיקתו בהלכות שביעית הוא מסביר שחז"ל גזרו את איסור הספיחים בצורה נרחבת, ולכן יש הווה אמינא שגזרו גם בשדה נכרי, שאיננה חייבת בשביעית כלל.

לעומתם, הרדב"ז, מבי"ט ומהרי"ט חולקים, ואומרים שכוונת הרמב"ם היא לפסוק שהקרקע עומדת בקדושתה בכל העת.

שיטת בעלי התוספות, ועבודה של ישראל בקרקע של נכרי

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף סב עמוד א

אמר רב דימי בר שישנא משמיה דרב: אין עודרין עם העכו"ם בשביעית

משמע שאסור לישראל לעבוד בקרקע של נכרי בשביעית, למרות שהיא בבעלות הנכרי.

שימו לב שהסוגיה במסכת גיטין דף מז, בה פתחנו, עסקה בדין הפירות. כאן לכאורה עולה שאלה חדשה: האם הקרקע מופקעת מקדושתה באופן ורמה המתירה עבודה בקרקע? במסכת סנהדרין מסופר סיפור, ממנו יתכן ומשמע אחרת:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

חזייה לההוא גברא דקא כריב. אמר להן: כהן וחורש? אמרו לו: יכול לומר: אגיסטון אני בתוכו

רש"י מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

כריב - חריש.

כהן וחורש - זה כהן הוא שחורש בשביעית, דאמרינן לקמן נחשדו כהנים על השביעית.

אגיסטון - שכיר, וקרקע של נכרי הוא, אי נמי: משום ארנונא שכרו בעל הבית לחרוש.

רש"י מפרש שהמילה "אגיסטון" היא "שכיר". האם מותר לשכיר לעבוד בקרקע? רש"י מציע שתי אפשרויות: א. מדובר בקרקע של נכרי. ב. הקרקע בבעלות ישראלית, והתירו לו לעבוד מפני משום ארנונא (מפני ההשלכות האפשרויות לכך שלא ישלם את המיסוי על הקרקע).

משמע לפי הפירוש הראשון שבעלות הנכרי על הקרקע היא סיבה מספקת להתיר את החרישה בה, לכאורה בניגוד לעולה מהסוגיה במסכת גיטין.

תוספות מסכת גיטין דף סב עמוד א

הא דקאמר בפרק זה בורר (סנהדרין דף כו.) גבי כהן וחורש "יכול לומר לו אגיסטון אני בתוכה", לא כמו שפירש בקונטרס 'שכיר לנכרי', דהא משמע הכא דאסור ...

מפרש ר"ת: אגיסטון בקרקע שמקבלים מן המלך לפרוע כך וכך תבואה בשנה, כדאמר התם לעיל מינה 'רבי ינאי מכריז פוקו וזרעו ארנונא בשביעית', ושמא סכנת נפשות איכא אם לא יפרעו מס למלך אי נמי: קסבר יש קנין לנכרי בארץ להפקיע משביעית

אי נמי: שביעית בזמן הזה דרבנן אף על גב דמדרבנן אסור לנכרי אחר, גבי מלך התירו

הפירוש הראשון והשלישי הם גוונים שונים של הפירוש השני של רש"י. מדובר בהיתר מיוחד מפני רמה מסוימת של אונס. לפי הפירוש הראשון מדובר בסכנת נפשות ממש, לפי השלישי מדובר ברמה נמוכה יותר ("גבי מלך"), המספיקה להצדיק מעבר על איסור דרבנן.

לפי הפירוש השני, האמורים הללו סוברים שיש לנכרי קניין בארץ להפקיע משביעית.

בסוגיה בגיטין ובסנהדרין הנושא של הפקעת הקרקע מכוח קניין הנכרי אינו מחזק. בעלי התוספות אומרים שהשאלה אם מותר לחרוש יחד עם הנכרי תלויה בכך, אך תלות זו איננה מפורשת בגמרא. כאמור, בסוגיה בה פתחנו לכאורה הנושא הוא קדושת הפירות הגדלים בקרקע בבעלות נכרית. רק כאן עולה השאלה אם הקרקע עצמה מופקעת מקדושתה באופן המתיר לחרוש בקרקע.

בנוסף, לכאורה ניתן לדייק מדברי בעלי התוספות על הפסיקה: רק תירוץ אחד מתוך שלושת התירוטים מעלה על דעתו שקניין הנכרי מפקיע את הקדושה. גם תירוץ זה אומר שאותם אמוראים עליהם מסופר במסכת סנהדרין סוברים שקניין הנכרי מפקיע ומתיר את החרישה. אך ההלכה הפשוטה האמורה במסכת גיטין מניחה להיפך, שאסור לישראל לעבוד בקרקע של הנכרי, בגלל שקניין הנכרי אינו מפקיע את קדושת הקרקע. מעניין שהחזון איש מסרב לקבל את התירוץ הזה של ר"ת אפילו כאפשרות אחת מתוך שלושה:

חזון איש שביעית סימן א אות ב - ג

לעניין שביעית כתבו תוספות גיטין דיש כח לנכרי להפקיע למאן דאמר יש קנין, וצריך לומר הטעם דעיקרו עשה להשבת הארץ. ואין לדבר זה הכרח בגמרא, ואפשר דלכולי עלמא אין קנין לענין שביעית

❖ **הרחבות – כיצד החזון איש מסביר את תירוטו של רבנו תם?**

❖ **הרחבות – ראייה נוספת שבעלי התוספות סבורים שקניין הנכרי מפקיע את קדושת הארץ**

למדנו לעיל את שיטת המבי"ט והמהרי"ט. דברי ר"ת הם אחת הראיות החזקות של המבי"ט והמהרי"ט שקניינו של הנכרי אינו מפקיע את קדושת הארץ לענין חיוב שביעית:

שו"ת מבי"ט חלק א סימן כא

איסור עבודת הארץ הוא משום דבקדושתה עומדת, אפילו שהיא ביד גוים, הכא נמי לפירות הגדלים בה בקדושתה עומדת וחייבים בביעור ... ומהאי טעמא נמי פירות שביעית של גוי נמי אסירי, דאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיעה מקדושתה....

כתבו התוספות דטעמא דאסור לחרוש (בשדה נכרי) הוא משום דאין קנין, בשלהי הניזקין גבי אין עודרין עם הגוי בשביעית, ד... פירש רבנו תם: בקרקע שמקבלין מן המלך וכו'. ... אי נמי קסבר יש קנין לגוי בארץ להפקיע משביעית. משמע דלדידן, דאין עודרין עם הגוי, הוא משום דאין קנין לגוי להפקיעה בשביעית מקדושתה. ואם כן, מה לי לעבודה, מה לי לקדושת הפירות?

שו"ת מהרי"ט חלק א סימן מג

ובסוף פרק הניזקין אמר רב דימי בר ששנא משמיה דרב: 'אין עודרין עם הנכרי בשביעית', וטעמא משום דאין מחזיקין ידי עוברי עבירה, דאין קנין לנכרי בארץ ישראל. והתם בעודו ביד הנכרי מיירי, דאי כשחזר ישראל ולקחה פשיטא ולא שייך למימר אין עודרין עם הנכרי וכן מוכח מדברי התוספות שם

כפי שלמדנו לעיל, דברי המבי"ט והמהרי"ט נאמרים בתשובה לדברי הכסף משנה (בשו"ת אבקת רוכל), הסובר שדיני שביעית אינם חלים על קרקעות בבעלות של נכרי. אך החזון איש אומר שגם הכסף משנה לא העלה על דעתו להקל ולהתיר לישראל לעבוד בקרקע של נכרי:

חזון איש שביעית סימן כ

והא דנחלקו חכמי צפת היינו רק לענין קדושת הפירות, אבל חרישה וזריעה ושאר עבודות לכולי עלמא אין חילוק בין עובד בקרקע ישראל, לעובד בקרקע נכרי, בין עושה מלאכה דאורייתא או דרבנן, דקדושת הארץ לכולי עלמא לא פקע גם מורנו הרב שאול ישראלי הולך בדרך זו:

ארץ חמדה ספר א שער ה אות ג סימן ב

יש שהבינו שיטת הכסף משנה שכל עיקר המחלוקת אם יש קניין או אין קניין היינו רק לענין אם חזר וקנאה הישראל ממנו (כפי שלמדנו לעיל בדברי הכסף משנה על הרמב"ם), שלדעת הסובר יש קניין הרי זה ככיבוש יחיד, ולדעת הסובר אין קניין, הקדושה חוזרת בעינה, אבל כל זמן שהיא תחת ידו של הנכרי הרי היא מופקעת מקדושתה לדעת הכל.

אבל לא נראה כן בכוונת דברי הכסף משנה ... אין הנידון אלא לגבי הפירות, אבל לא לעצם קדושת הקרקע, אף בזמן שהיא תחת ידי הנכרי ... על כן נראה ביאור דבריו שהקרקע לעולם אינה מופקעת מקדושתה ... ואפילו כשהיא תחת ידי הנכרי, אלא שקדושת הפירות נפקעת מהם, שבהם יש לו קניין גמור, ולא יתחייבו במעשרות

❖ **הרחבות – ראיית הגרש"ז שגם הכסף משנה אוסר עבודה של ישראל בקרקע של נכרי בשביעית**

לסיכום שיטת בעלי התוספות:

במסכת גיטין (דף סב ע"א) נאמר בשם רב שאסור לעדור עם הנכרי בשביעית.

במסכת סנהדרין (דף כו ע"א) נאמר שמותר לחרוש אם ישראל אגיסטון בשדה.

ר"ת מציע שלושה תירוצים. הראשון והשלישי מתייחסים להיתר מיוחד משום המלכות, או מפני פיקוח נפש. התירוץ השני אומר שיש לנכרי קניין להפקיע מהשביעית. משמע שהתירוץ האמצעי, שמן הסתם אינו להלכה, הוא היחיד המציע שקניין הנכרי מפקיע מן השביעית. מעניין לציין שהחזון איש מסרב לקבל את התירוץ הזה, בדרך זו, אפילו כאחת האפשרויות! שיטת ר"ת היא אחת הראיות המשמעותיות של המבי"ט והמהרי"ט לכך שקניין הנכרי אינו מפקיע את חובת השמיטה.

בנוסף יש לציין שבסוגיות אלו מתחדש דיון בשאלה אם מותר לישראל לעבוד בשדה שנמכרה לנכרי. החזון איש והרב ישראלי אומרים שגם הרב יוסף קארו, האומר שקניין הנכרי מפקיע את הקדושה, לא העלה על דעתו היתר שישראל יעבוד בשדה הנכרי בשמיטה!

שיטת רש"י

ברם, דברי ר"ת דחו את דברי רש"י. רש"י מבאר שמותר לשכיר ישראל לעבוד בקרקע של הנכרי בשמיטה. מהו ההיתר לכך? הרא"ש מציע יישובים לדבריו:

תוספות הרא"ש מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

אגיסטון אני בתוכה. פירש הקונטרס (רש"י) "שכיר". וקשה, דהא אמרינן בהניזקין 'אין עודרין עם הגוי בשביעית!' ונראה שחוכר היה, שקבל את השדה בכך וכך כורין לשנה, ושרי כדי לשלם חכירותו, כדשרינן לעיל משום ארנונא אי נמי ההיא דגיטין כמאן דאמר אין קנין

תירוצי הרא"ש דומים לתירוצים שאומר ר"ת, עם שני הבדלים: הראשון הוא שהרא"ש אומר אותם בשיטת רש"י. השני הוא שהתירוץ השני שהוא כותב נראית כמסקנה בהחלט אפשרית בדבריו. משמעותה שהסוגיה בגיטין מניחה שאין לנכרי קניין בארץ לפטור מהמצוות התלויות בה. עולים מכך שני דברים: א. שהמחלוקת אם יש לנכרי קניין להפקיע משפיעה ישירות על השאלה אם הלכות השמיטה חלות על הארץ, בכלל. ב. שההלכה למעשה המשתקפת מהסוגיה במסכת סנהדרין מניחה שיש לנכרי קניין לפטור מאיסורי השמיטה.

המאירי מציע שני תירוצים¹ אחרים, המתאימים לשיטת רש"י:

בית הבחירה למאירי מסכת סנהדרין דף כו עמוד א

מהו שנאמר כאן 'אגיסטון בתוכה' ויש מפרשים אף בארץ ישראל, ולא אמרו 'אין עודרין עם הגוי' לדעתם אלא בקרקע משותף בינו ובינו, שיאמרו בחלקו הוא עוסק או שמא לאחר חורבן הוקל איסורו, להתיר עבודה בקרקע של גוי

לפי התירוץ הראשון, מותר לישראל לעבוד בקרקע של נכרי בשביעית. האיסור הוא רק בקרקע משותפת. לפי התירוץ השני מותר לעבוד בקרקע של נכרי בזמן שהשמיטה אינה מן התורה. שימו לב שבשונה מר"ת, שמצרף את היות השמיטה דרבנן עם המיסוי של המלך, המאירי אומר שאחר החורבן מותר לעבוד בקרקע של נכרי, ללא סיוגים נוספים.

משני התירוצים עולה שבזמן הזה מותר לעבוד בקרקע שהיא בבעלות של נכרי בלבד. בספר התרומה מתרץ את דברי רש"י בדומה לאפשרות השנייה:

ספר התרומה הלכות ארץ ישראל

יכול להיות דבפירות שלוקח מעכו"ם אינו חייב לעשר אפילו מדרבנן, כיון דלא קדשה לעתיד לבא כי אם בפירות שגדלו בקרקע ישראל, ומדרבנן גזירה שמא יבנה בית המקדש ... והטעם זה נוכל לומר דבשביעית מותר לחרוש ולזרוע בקרקע העכו"ם אפילו מדרבנן. וההיא דתנן פרק הניזקין 'אין עודרין עם העכו"ם בשביעית' יסבור קדשה לעתיד לבא ... ויתיישב בכך פירש רבינו שלמה פרק זה בורר... ולא נצטרך לומר סכנת ארנונא כמו שהביא הרב ר"י ... אבל בקרקע העכו"ם בלאו הכי מותר לחרוש ולזרוע

בתירוץ האחרון המאירי אומר שבזמן שהשביעית דרבנן ניתן להתיר עבודה בקרקע הנכרי. התרומה פוסק בדיוק כך: שקניין הנכרי מפקיע את המצוות התלויות בארץ בזמן שחיונן מדרבנן. יש לציין שלשיטתו הקדושה השנייה לא קידשה לעתיד לבוא, אם כך אין קדושה בארץ בזמן שהמקדש אינו בנוי, בשונה מרוב הראשונים שלמדנו ביחידה #4 הסוברים התולים את היות השמיטה דרבנן מסיבות אחרות (כל עוד אין היובל נוהג).

¹ למאירי תירוץ נוסף, אך הוא אינו מקדם את הדיון משמעותית, לכן בחרנו להשמיט.

- לסיכום תירוצי הראשונים מדוע בגמרא בסנהדרין התירו חרישה של אגיסטון, כאשר בסוגיה בגיטין אסרו:
- א. רא"ש I: היתר מיוחד משום ארנונא.
 - ב. רא"ש II: סוגיה זו סוברת שקניין הנכרי מתיר את החרישה.
 - ג. מאירי I: גם בסוגיה בגיטין התכוונו לאסור רק חרישה בשדה שישראל שותף בה. אין מחלוקת בין הסוגיות שמותר לחרוש שדה בבעלות בלעדית של הנכרי.
 - ד. מאירי II, תרומה: כאשר השמיטה דרבנן, קניין הנכרי מפקיע מהמצוות התלויות בארץ (לפי המאירי: עד שתשוב חובת היובל; לפי התרומה: עד שיקדשו את הארץ מחדש). פאת השלחן, בהגנתו על דברי הרב יוסף קארו, הולך בשיטת ספר התרומה:

פאת השלחן דמאי - סימן טז אות מ

ואני העני בעינא לימא מילתא חדא וחדתא לחידושי שיטתא ולאחזוקי מעשה צדיק מרן הכסף משנה וכל סייעתיה דאין צריך להפריש תרומות ומעשרות בשל גוי, וכן בשביעית אינו נוהג בשל גוי. והשיטה התחלתה היא בראשונים ולא סיימוהו, ובעזרת השם נסתיים בקטן שבישראל כמוני. והוא זה שבספר התרומה בהלכות ארץ ישראל ... וזו היא תקנה גדולה לדריס בארץ ישראל בזמן הזה, ליקח מתבואת הגוי אחר שנגמר

❖ הרחבות – ראיית פאת השלחן מן הירושלמי

וכן הראי"ה קוק:

שבת הארץ מבוא אות יא

אפילו להסוברים שקדושה שניה קיימת, מכל מקום שביעית בזמן הזה דרבנן (כפי שלמדנו ביחידה 4) ... אף על גב דלשאר דברים, כמו תרומות ומעשרות ושאר מצות התלויות בארץ הוי לדידהו מן התורה, ואין קנין לנכרי להפקיע, מכל מקום בקדושה זו של שביעית יש קנין לנכרי להפקיע כיון שקדושה זו היא מדרבנן

שימו לב למשפט הפתיחה של הראי"ה. לפי התרומה, שהקדושה השנייה לא קדשה, ודאי שהשמיטה מדרבנן. אך גם לפי שאר הראשונים, הסוברים שהקדושה השנייה קיימת, שמיטה בזמן הזה דרבנן, וכל עוד היא כך קניין הנכרי מפקיע את חיובה. הרב טיקוצ'נסקי ממשיך את הקו הזה:

ספר השמיטה עמוד פט

עוד דבר הוסיפו האחרונים, דשאני שביעית שתלויה ביובל ... ועל כולם סמכו רבנן, הגאונים המתירים, על הפסק המוסכם מרוב הראשונים והאחרונים, שבזמן הזה השביעית דרבנן, יש לכולי עלמא קניין לנכרי

שם עמוד צג

הא דאמר רב 'אין עודרין עם הנכרי בשביעית' זהו משום העשה 'ושבתה הארץ' ... אף שמלאכת עידור אינה אלא דרבנן, אין עודרין עם הנכרי מדרבנן ... אבל לפי מה שהבאנו לעיל שרוב הפוסקים הראשונים והאחרונים הסכימו שבזמן הזה שביעית דרבנן, יש גם לנקוט כהפוסקים האומרים שבדברנן יש קנין לאפקועי קדושת הקרקע באופן שאפשר להתיר גם עבודת קרקע... ולפי זה יש לומר דהא דאמר רב בגיטין אין עודרין עם הנכרי בשביעית, זהו משום דרב סבירא ליה שביעית בזמן הזה דאורייתא ... אבל לדידן דנקטינן שביעית בזמן הזה דרבנן 'עודרין עם הנכרי בשביעית'

ברם, החזון איש אינו נשאר חייב:

חזון איש שביעית סימן כ אות א

ויש ראיות מכריעות מן הגמרא ומן הירושלמי דגם בזמן הזה אין קנין לנכרי, וחייב מדרבנן

הרב שטרנבוך נוקט בכיוון מעניין. הוא מסכים שאכן מצד הדין כאשר השמיטה היא דרבנן, ניתן להקל ולומר שקניין הנכרי מפקיע את חובת השמיטה. אך בזמן הגמרא התייחסו לשמיטה כדאורייתא, מפני שעיקר היישוב היה בארץ ישראל. אם כך, גם כיום שבונו למצב דומה: עיקר היישוב הוא בארץ ישראל. אם כך, למרות שחובת השמיטה כיום היא מדרבנן, נכון יותר שנתייחס אליה כעין תורה:

תשובות והנהגות כרך ה סימן שז

במקום אחר תמהתי, דהנה... תמוה מדוע הגמרא לא מעמידה הגמרא דמייירי בארץ ישראל בזמן הזה? ולעני"ד נראה דבר נכון, שבזמן הש"ס היה דומה לזמן הבית שרוב השדות שבארץ ישראל היו ביד ישראל (עיין ירושלמי דמאי ב, א), ולכן נהגו כעין דאורייתא ... ורק אחר כך כשפָּדו המסים והארנוניות ועזבו את הארץ ונחרב היישוב שבארץ ישראל, הפסיקו לנהוג כעין דאורייתא, ונהגו... שיש לגוי קנין בקרקע.

ולפי זה כיום, שיש ב"ה יישוב גדול בארץ ישראל כעין זמן הש"ס, אם כן ראוי לכולי עלמא לנהוג כעין דאוריתא, ובפרט שענינו צופיות בכל יום לביאת משיח צדקנו, ואין מוכח שספר התרומה איירי גם בזמן הזה

דברים אלו מקבילים מאוד לדברי הרא"ה קוק שלמדנו לעיל. הרב קוק אומר שבזמן שרוב השדות בידי ישראל, יש לגזור לאסור עבודה גם בשדות של נכרים. הרב שטרנבוך אומר שגם אם נאמר שניתן להקל ולומר שבזמן שהשמיטה מדרבנן קניין הנכרי מפקיע את קדושת השביעית, בזמן שרוב הארץ בשליטה ישראלית יש להתייחס לשמיטה כדאורייתא.

מקורות אחרים לפטור מקדושת השביעית

נשוב לדברי החזון איש:

החזון איש מבאר שהמוקד בגמרא הוא סביב הלימוד מ"דגנך". המשמעות היא שאין חולק שהקרקע עצמה נותרת בקדושתה. המחלוקת היא רק אם קטיף הנכרי משפיע על הפירות לענין תרומות ומעשרות. פירות השביעית, לעומת זאת, אינם מושפעים מקטיף הפירות. קדושתם חלה בעת היווצרותן, כך שבעלות הנכרי איננה אמורה להשפיע על הפירות.

הכפתור ופרח ניתח כך את הגמרא עוד לפניו. אך הרב יוסף קארו אומר שיש מקור נוסף לפטור את גידולי הנכרי מקדושת שביעית:

שו"ת אבקת רוכל סימן כד

יותר טעם יש לאומר שיש לו קנין להפקיע משביעית דקרא כתיב והיתה שבת הארץ לכם ולא לגויי פאת השלחן מרחיב על כך:

פאת השולחן קונטרס היתר תבואה ושביעית סוף סימן כג

ולענין קושיא רבתי שהקשה הרב כפתור ופרח למה הופקע קדושת שביעית, דאין קנין לגוי להפקיע מן המצוות? ... נראה לי לתרץ ולא מטעמיה, וטעמא דסוגיין דירושלמי דפשיטות אמר דפירות גוי בשביעית פטורין היינו טעמא כמו בתרומות ומעשרות, אתי קרא: 'דגנך' למעוטי דנכרי הכי נמי תנינא בספרא 'לכם - ולא לאחרים'

בסוף יחידה 13 התמודדנו עם מדרש ההלכה הזה. שם למדנו שלפי חלק מן השיטות הכוונה היא שאסור לתת לנכרי מפירות השביעית. לפי שיטות אחרות הכוונה היא שאסור לשלם לנכרי בפירות שביעית. פאת השלחן מציע שהשמיטה ניתנה לנו, ולא לנכרים. לכן הפירות הגדלים בקרקע שלהם אינם זוכים לקדושה להם הם זוכים בקרקע של ישראל.

כדי לדחות את הראיה הזאת, הרידב"ז משיב אותנו לסוגיית הגמרא. מזכיר: רבי אלעזר אומר שלנכרי יש קניין להפקיע מדי מעשר. לפי החזון איש, בהמשך הסוגיה מתברר שזה לא שיש לו קניין, אלא הדיגון שלו אינו נחשב דיגון המחייב בתרומות ומעשרות. זה מסתדר בצורה טובה יותר עם המשך הגמרא, הקובעת שאין לנכרי קניין לחפור בארץ בורות שיחין ומערות. אומר החזון איש: המשמעות היא שלנכרי אין קניין בקרקע, לא לענין חפירה ולא לענין קדושת הארץ, אלא רק זכות בפירות. זכות זו בפירות מפקיעה את חובת התרומות, מכיוון שאינו דיגון של ישראל.

אומר הרידב"ז: עולה שלפי שיטה זו, בעצם לנכרי אין קניין בקרקע, אלא רק זכות על הפירות. אם כך, אי אפשר לומר שהמדרש אומר שהקרקע של הנכרי אינו מצמיח פירות הקדושים בקדושת שביעית, שהרי הקרקע איננה באמת קנויה לנכרי!

בית רידב"ז? דף נד עמוד א - דף נה עמוד א

ראיתי בספר פאת השלחן ... דגבי שביעית כתיב 'לכם' ונתמעט נכרים ... פשוט מאד דאין מכאן שום הוכחה כלל ... כיון ד'אין קנין לגוי בארץ ישראל', אם כן לדידיה לא נוכל למעט מ'לכם' את הגוי ... ונוהג שביעית גבי שדה נכרים, דהא הוי 'לכם'

הרב קליערס מגן על פאת השלחן:

תורת הארץ פרק ז אות לח

לא מסתבר לומר דלענין כל שאר מצוות התלויות בארץ נאמר אין קנין והארץ בקדושתה עומדת, ולענין שביעית נאמר דיש קנין ואין על הקרקע שום קדושה. על כן נראה לי דשיטת הפאת השלחן, אף דאין קנין והקרקע בקדושתה עומדת גם כשהיא ביד גוי ואסור לעבוד בה מהתורה בשביעית, מכל מקום ממעטינן מ'לכם' דאין חל קדושת שביעית על הפירות שגדלו אצל הגוי בשדהו

לכאורה הדברים עדיין דורשים ליבון. אמנם הקרקע איננה של הנכרי, ואף על פי כן הדרשה "לכם" מסירה את הקדושה מהפירות. הגרש"ז מסביר את שיטתו:

מעדני ארץ שביעית סימן י אותיות אות ז

כיוון דהפקירא דשביעית הוא הפקעת הממון מרשות הבעלים, לכן לא נוהג כלל דיני שביעית בפירות גוי, משום דכמו שאין נוהג בהם חובת הפקר, כך אין נוהג בהם שאר דיני שביעית, דהא בהא תליא ... גם מסתפק אני דאפשר שעיקר המושג של 'קודש' אף בכהאי גוונא שהוא שלו לכל דבר ולא הוי כלל ממון גבוה, מכל מקום עיקרו של דבר זה הוא מעין הפקעת זכות הבעלים ... ומכיוון שכן יתכן לומר דממונא דגוי לא הפקיעה תורה ולא קידשה אותם בשום קדושה, ולכן אינם נוהגים... שביעית בשל גוי

הגרש"ז אומר כך: אמנם הקרקע איננה של הנכרי. אך, כאמור, יש לו זכות בפירות. הפירות גדלים ברשותו. אין ציפיה שהנכרי יפקיר את פירותיו², אז הקב"ה אינו מחיל עליהם קדושת שביעית. ברם, הגרש"ז מסיק מכך השלכה הלכתית:

שם אות ט

להך טעמא דממעטינן פירות גוי מקדושת שביעית משום דרשא ד'לכם', היינו דוקא לגבי הפירות, מה שאין כן גוף הקרקע לא פקעה כלל מקדושתה, ואסור מהתורה לישראל לעבוד בה עבודת הארץ

אם ההיתר מתבסס על כך שהקב"ה אינו מחיל את קדושת השביעית על הפירות שאינם "לכם", אין בכך היתר לבצע עבודות בקרקע!

למדנו לעיל שהחזון איש אומר שגם הרב יוסף קארו לא התיר לעבוד בקרקע של הנכרי. הגרש"ז מציע כאן הצדקה למדנית להבחנה זו.

הרב הרצוג דוחה את דבריו. הוא שואל את השאלה הבאה: נניח שישראל מוכר את פירות שדהו (העתידים לצמוח) לנכרי. האם קדושת שביעית תחול על פירות אלו?

פסקים וכתבים חלק ג סימן נד עמוד רכב

לעניות דעתי אין הכוונה ב'לכם' - ולא לגויים' על הפירות בלבד, ולא מסתבר לעניות דעתי לומר דבפירות תליא מילתא ... דקדושת הפירות דשביעית באה מקדושת הקרקע וכדאמרינן בנדרים (נח, ב) 'שאני שביעית דאיסורא על ידי קרקעי' ... וכוונת הדרשה דתורת כהנים היא: 'שבת הארץ לכם' היינו ששבת הארץ היינו שמיטת קרקע ניתנה רק לכם. ומסתבר דכשהשדה של ישראל, אף שהפירות קנויים לגוי חלה קדושת שביעית על הפירות

הרב הרצוג מניח שמכיוון שהשדה של ישראל, ודאי שקדושת שביעית תחול על הפירות, למרות שהם של נכרי. לאור זאת הוא מכריע שגם הדרשא "לכם" אומרת שקדושת השביעית תחול על קרקע שהיא "שלכם", של ישראל.

מסתבר שהגרש"ז אינו מקבל את הנחת דבריו. נשוב להגיון העומד מאחורי דבריו: אם הקרקע של ישראל, אך הפירות של הנכרי, מי יכריח את הנכרי להפקיר את פירותיו? כפי שהגרש"ז כתב, מכיוון שהנכרי לא יפקיר את פירותיו, הקב"ה לא יחיל עליהם קדושה, ללא קשר לבעלות על הקרקע.

מעקרונות הקק"ל: רכישת מקרקעין בארץ ישראל והעברתם לבעלות העם

למן היווסדה לפני יובל ומעלה, פעלה הקרן הקימת לישראל ברכישת מקרקעים בארץ ישראל והעברתם לבעלות העם, בהכשרת מקרקעים וייעורם, בהחכרת מקרקעים להתישבות ולשיכון ובהנהלת משק מקרקעיה. העקרון היסודי של הקרן הקימת לישראל הוא כי המקרקעים לא יימכרו אלא יישארו בבעלות העם וימסרו בחכירה בלבד.

לאחר קום המדינה הלך ופחת היקף רכישת המקרקעים על ידי הקרן הקימת לישראל מידי בעלים לא יהודים, ואילו ממדיה של גאולת האדמה מן השממה הלכו ורחבו, המדינה נהיתה בעלת רוב האדמות לישראל, והממשלה מנהלת ומפתחת המקרקעים האלה.

בכדי לוודא שאין כפל, ומצד שני גם אין נפילה בין הכסאות, הקק"ל חתמו על אמנה עם המדינה, עליה ניתן לקרוא כאן:

https://www.kkl.org.il/profile/ktav_amna/

² ביחידה 11 עסקנו בשאלה אם הקב"ה מפקיר את הפירות, או שחובת ההפקרה מוטלת על האדם. הנכרי ודאי לא יפקיר את פירותיו, וגם הקב"ה לא יפקיר פירות אם הנכרי יתעלם מכך שפירות אלו מופקרים.

לסיכום:

לסיכום:

כבר לפני חמש מאות שנה הייתה מחלוקת גדולה מאוד בין המבי"ט והמהרי"ט לבין הכסף משנה ב'אבקת רוכל', אם קדושת שביעית חלה על פירות הגדלים בקרקע של נכרי. בגמרא (גיטין דף מז ע"ב) ישנה מחלוקת אם קניין הנכרי מפקיע מחובת המעשרות. בשיטת הרמב"ם למדנו שישנה מחלוקת, אם לשיטתו מוסכם שבעת שהנכרי בעלים על הקרקע המצוות מופקעות ממנה, או לא. לפי בעלי התוספות נראה שהמחלוקת היא אם קניין הנכרי מפקיע את כל המצוות התלויות בארץ, ברם מדבריהם משמע שהלכה כסובר שקניין הנכרי אינו מפקיע את הקדושה. מתוך הדיון בדבריהם למדנו אפשרות חדשה: אמנם הפירות אינם קדושים בקדושת שביעית, אך אין זה מתיר לעבוד בקרקע. החזון איש ומורנו הרב שאול ישראלי אומרים שגם הכסף משנה, האומר שאין קדושת שביעית חלה על פירות הצומחים בשדה נכרי, לא התיר לישראל לעבוד בשדה של נכרי בארץ ישראל בשביעית. הגרש"ז מצא תימוכין לשיטה זו מתוך דברי פאת השלחן. פאת השלחן מבסס את הסרת קדושת השביעית על הלימוד "לכם" – ולא לנכרי. הגרש"ז מבאר שלימוד זה אומר שהקדושה איננה חלה על הפירות. אך אין מכך מקור להתיר לעבד את הקרקע. כאמור, הרב הרצוג דחה את הדברים. בשיטת רש"י למדנו שני כיוונים עקרוניים: 1. הקניין מפקיע את הקדושה, אך ישנו איסור לעבוד בשדה הנכרי משום מראית עין. 2. בזמן שהשמיטה מדרבנן, יש לנכרי קניין להפקיע את קדושת הארץ.

ניתן לסכם ולומר שלמדנו את השיטות הבאות:

- א. בעלות הנכרי איננה מסירה את חובות השביעית כלל. כך לכאורה עולה משיטת המהרי"ט המבי"ט והחזון איש.
- ב. בעלות הנכרי מסירה את קדושת השביעית מן הפירות, אך לא מן הקרקע לפי הגרש"ז והחזון איש – מדינא, לפי הפירוש השני ברש"י – ישנה גזירה דרבנן האוסרת לעבוד את קרקע הנכרי בשביעית.
- ג. בעלות הנכרי מסירה את קדושת השביעית כאשר השביעית היא דרבנן. כך כתב בספר התרומה, בבארו את שיטת רש"י, וכך נראית שיטת הראי"ה קוק. ברם הרב שטרנבוך אומר שמכיוון שכיום עיקר יישוב ישראל הוא בארץ הקודש, יש להתייחס לשביעית כדאורייתא לעניין זה.
- ד. בעלות הנכרי מסירה את קדושת השביעית לכל דבר ועניין. היו שלמדו כך בשיטת הרב יוסף קארו.

ביחידה זו למדנו את הבסיס ההלכתי לדיון בשאלה אם בעלות הנכרי מפקיעה ופוטרת מקדושת השביעית. ביחידה הבאה נעסוק בשאלת יישום הלכה זו כפתרון למשק הישראלי.